

Ustvarjanje središč na obrobju

Petra Goljevšček, Pia Krampl, Marko Senčar Mrdaković

Uvod

V tem poglavju bomo v kontekstu načina življenja na Solčavskem preizpraševali bolj in manj uveljavljena središča ter dinamiko med njimi. Kot glavne kazalnike za ustvarjanje središč bomo razumeli lokalne preživetvene strategije in upravljanje z zemljišči v času nacionalizacije in denacionalizacije. V prvem delu prispevka bomo razglabljali o domačiji kot središču, v nadaljevanju pa bomo osvetlili, katera politična, gospodarska, upravna in storitvena (zunanja) središča so pomembna za domačine v njihovem vsakdanjem življenju. Menimo, da vsi ti, četudi na prvi pogled raznoliki vidiki, kažejo na prepletenost dejavnikov, ki so ključni za razumevanje vprašanja središč. Z obravnavo dinamike razmerij in iskanjem presečišč med središči bomo poskušali prepoznati tista, ki usmerjajo vsakdanje prakse prebivalcev in prebivalk na Solčavskem.

Beseda »središče« je po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* večpomenka. Med drugim je opisana kot »del mesta z glavnimi poslovnimi, upravnimi in kulturnimi stavbami«, kot »kraj, predel, ki je enako oddaljen od obrobij« in kot nekaj, »kar je za kaj najvažnejše, najpomembnejše«. ¹ V pisanju Erika Harmsa in Shafqata Hussaina ² središče, podobno kot odročnost, ni fiksirano, trdno določeno in nespremenljivo, temveč je »relacijsko«, ³ odvisno od prostora, časa, situacije in vidika, s katerega nekaj opredeljujemo kot središče. Zato je denimo neki kraj lahko središče regije v določenem zgodovinskem obdobju, nato pa zaradi različnih socialnih,

1 'Središče.' Fran. Spletni vir: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=sredi%C5%A1%C4%8De> (pregledano: 25. 3. 2021).

2 Erik Harms in Shafqat Hussain, 'Introduction.' Remote and edgy: New takes on old anthropological themes [Forum]. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, let. 4, št. 1, 2014, str. 361-367.

3 Po Louisi Schein je »relacijski« izraz, ki ustreza opisovanju odročnosti, pritiče pa tudi razmišljanju o vzpostavljanju središč.

Sara Shneiderman, 'Remoteness as a relational category.' Remote and edgy: New takes on old anthropological themes [Forum]. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4 (1), Cambridge 2014, str. 370-372.

geografskih in političnih dejavnikov sčasoma to pomembnost izgubi. Tako kot »zgodovinski proces in politični kontekst vplivata na način, na katerega različne družbe izkušajo konstruite ruralnega nasproti urbanemu«,⁴ tako se hkrati spreminja tudi percepcija središč in obrobij. Središča razumemo kot prostore, ki na različne načine vplivajo na vsakdanje dejavnosti ljudi in ustvarjajo medkrajevne povezave, hkrati pa jih ravno te dejavnosti in povezave vedno znova potrjujejo. Čeprav je Solčavsko v imaginariju večjih slovenskih mest lahko videno kot obrobje, je treba razmerje med t. i. obrobjem in središčem prevetriti in nanj pogledati z različnih zornih kotov. Domačini namreč s svojimi dejavnostmi tudi ustvarjajo in utrjujejo središča na Solčavskem. Med raziskovanjem smo ugotavljali, katera so tista, ki izstopajo v njihovem vsakdanjem življenju. Ali je središče delovno aktivnega prebivalstva bližnje mesto, kamor se vsakodnevno vozi na delo? Ali je za kmete središče zemlja, ki jim predstavlja vir preživetja? Kateri kraji zaradi storitev, ki jih ponujajo, morda predstavljajo središče za prebivalce in prebivalke Solčavskega? O zanje pomembnih središčih razmišljamo skozi prizmo smeri in poti, kamor gravitirajo vsakodnevne dejavnosti, kot tudi prek prepoznavanja lokacij, kjer se te dejavnosti vršijo in prostorsko zgoščujejo.

V obravnavi odnosov s središči se oziramo tudi na pretekla antropološka raziskovanja Alp, pri čemer se nam zdita pomembna dva nasprotujoča si pristopa: ekosistemski in ekstenalistični. Pri ekosistemskem pristopu raziskovalci poudarjajo nagnjenje skupnosti k zaprtosti, k nadzoru nad lokalnimi viri in k omejevanju migracij, pri ekstenalističnem modelu pa je »lokalna skupnost pojmovana kot odprt sistem, ki ga obvladujejo zunanje ekonomske sile«. ⁵ Do šestdesetih let 20. stoletja so ekološki antropologi raziskovali predvsem notranjo dinamiko vasi in lokalnega ekosistema, kasneje pa so se začeli zavedati pomembnosti zunanjih povezav, ki vplivajo na življenja lokalnega prebivalstva. Nedvomno lahko trdimo, da si v današnjem svetu zaprte alpske skupnosti ni mogoče zamisliti, vseeno pa drži, da so bile nekatere alpske skupnosti skozi zgodovino bolj zaprte od drugih in so jih zato odnosi s središči manj zaznamovali. Kot je ugotavljal torinski antropolog Pier Paolo Viazzo, zamisel ekosistema, ki na določeni točki zahteva

4 Erik Harms in Shafqat Hussain, 'Introduction.' Remote and edgy: New takes on old anthropological themes [Forum]. *HAAU: Journal of Ethnographic Theory*, let. 4, št. 1, 2014, str. 361-367.

5 Pier Paolo Viazzo, *Alpske skupnosti: Okolje, prebivalstvo in družbena struktura*. Studia humanitatis, Ljubljana 2014, str. 160.

zaprtost, »ponuja precejšnje analitične prednosti«. ⁶ V poglavju si prizadevamo upoštevati oba vidika.

Domačija kot središče

Med domačini smo razbrali, da so domačija, domača zemlja in domač kraj pogosto percipirani kot prvotno oz. temeljno središče. Seveda to ne velja nujno v enaki meri za vsakogar, ki prebiva v solčavski občini. Nekateri domačini so na primer bolj vezani na svojo zemljo in temeljne pridobitne dejavnosti opravljajo na domačiji, drugi pa se vsakodnevno vozijo na delo v drug kraj. Vseeno pa moramo poudariti, da je ideja o domovanju kot o lastnem, prvotnem središču tisti prevladujoč motiv, ki veje iz naših pogovorov na Solčavskem.

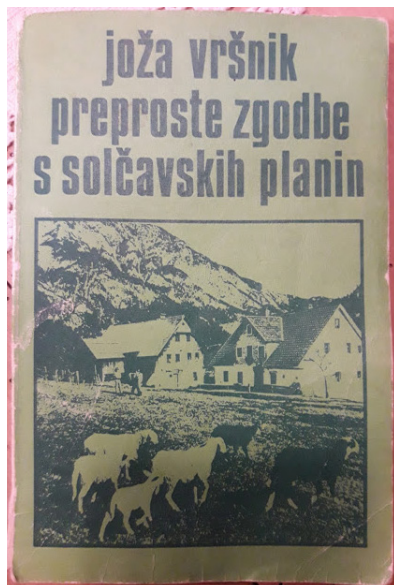
Na razumevanje domačije kot središča je med drugim napeljevalo dejstvo, da so nam domačini večkrat ponosno omenili ali celo prebrali odlomke iz *Preprostih zgodb s solčavskih planin* Jože Vršnika, bolj znanega kot Robanovega Joža. Njegovo delo nakazuje tesno prepletenost človeka in narave oziroma zemlje, ki skupaj soustvarjata pogoje za življenje in stvaritev doma. Če se samo za hip zazremo v literarno zgodovino kmečkih povesti na Slovenskem, opazimo, da je kmečki pomenski prostor razdeljen na tri kategorije. Na glavnega junaka (kmeta), na domačijo (zaznamujejo jo predniki, tradicija in stabilnost) ter na tujost (prihod neznanega in s tem povezani strahovi pred spremembami). ⁷ V nasprotju s klasičnim evropskim romanom, v katerem je v ospredju junak in njegov boj s svetom, pa v kmečki povesti osrednje mesto pripada domu oz. domačiji. ⁸ Odnos med kmetom in zemljo ima lahko simboličen pomen, pri čemer zemlja predstavlja naravo oz. manifestacijo božjega dela, zato naslonitev nanjo hkrati predstavlja predanost in zavezanost višjemu redu, torej tradiciji in družini. ⁹

6 Pier Paolo Viazzo, *Alpske skupnosti: Okolje, prebivalstvo in družbena struktura*. Studia humanitatis, Ljubljana 2014, str. 50.

7 Miran Hladnik, *Slovenska kmečka povest*. Prešernova družba, Ljubljana 1990, str. 57.

8 Miran Hladnik, n. d., str. 58.

9 Žarko Lazarevič, *Spremembe in zamišljanja: Gospodarsko-zgodovinske refleksije*. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2015, str. 172.

Fotografija 1: Preproste zgodbe v loži domačije Govc-Vršnik. Petra Goljevšček, Robanov kot, 2020.

Vpliv (de)nacionalizacije na sistem dedovanja in upravljanje z zemljišči

Ohranjena izrazita velikost kmetij na Solčavskem odraža pomembno mero samooskrbe v tem okolju. Kot je že leta 1963 ugotavljal geograf Drago Meze, so v preteklosti dediče navadno »izplačali z denarjem in blagom in le redkokdaj tudi s kosi zemlje, zato so se lahko obdržale tako velike kmetije do najnovejših dni«. ¹⁰ V preteklosti je bilo drobljenja posesti na Solčavskem malo, nekaj več sicer po drugi svetovni vojni, v času procesov nacionalizacije in denacionalizacije, ki pa niso bistveno spremenili ekoloških značilnosti krajine. Vzorec nedeljivega dedovanja ¹¹ se je danes večinoma obdržal kljub uvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni, ki je terjala zmanjšanje in drobljenje kmetijskih zemljišč. To nas pripelje do

¹⁰ Drago Meze, »Samotne kmetije na Solčavskem.« *Geografski zbornik*, let., št. 8, 1963, str. 269.

¹¹ Pri takšnem vzorcu, ki je na območju Solčavskega po tradiciji najbolj razširjen, je praviloma večje kmetijsko zemljišče v lasti enega lastnika oz. oskrbnika in se prenaša iz generacije v generacijo, tradicionalno prek najstarejšega sina.

vprašanja, kako je mogoče, da se je takšna družbena ureditev tako močno zoperstavila vplivom državnega središča in se ohranila tudi danes. Nedeljivo dedovanje gotovo odraža »ohranjeno tradicijo in navezanost ter ponos domačinov na izročilo območja«. ¹² Pri tem je pomembno tudi prizadevanje domačinov, da zemljo in naravo ohranijo v lastništvu ter na ta način preprečijo, da bi kmetije šle v prodajo. »Ni jih uničila revolucionarna obsedenost z nacionalizacijami« in »v zadnjih letih niso nasedle omamni razprodaji za pozidavo hiš, kar je drugod razvrednotilo slovensko kulturno krajino«. ¹³ Nedeljivo kmetijsko zemljišče lokalni prebivalci pogosto razumejo kot nujnost, ki zagotavlja obstoj in krepi lokalno identiteto. Zaradi tega lahko domačijo razumemo tudi kot središče, ki kljubuje vplivom drugih oddaljenih središč.

Lokalni prebivalci so v pogovorih večkrat omenili omejitev obsega kmetij na 100 ha iz časa uvedbe agrarne reforme. Nacionalizacija in kasneje denacionalizacija sta močno posegli v lokalno upravljanje z zemljo in prinesli nekaj sprememb. Eden izmed sogovornikov njuno specifičnost na kratko opiše: »*Pobrali so čez noč. Strokovnjaki potem so pa vračali deset let.*« ¹⁴ Največje posledice so utrpele največje kmetije, saj jim je bila odvzeta večina zemlje: »*Kjer je bila moja tašča, tam so pa tudi dosti vzeli stran, ker je bila pač kmetija okrog petsto hektarjev. Več kot sto ni ostalo nobenemu. Potem se je pa to nazaj /.../ pridobilo /.../. Petindvajset let nazaj, dvajset. Dvajset verjetno.*« ¹⁵ Druga sogovornica oceni, da jim je bilo odvzeto:

»/.../ tam nekje petsto hektarjev, ja, petsto hektarjev, ostalo pa jih je tam okoli sedemdeset hektarjev ali osemdeset hektarjev. To so podedovali ta glavni, najstarejši sin /.../, ki so njegovi potomci tam v prvi kmetiji. Pa dve, pa še en brat in ena sestra. Tisto, kar pa je bilo nacionalizirano, pa je bilo pol v enakih delih vrnjeno. Generacija moje stare mame oziroma njihovih potomcev.« ¹⁶

Na nekatere manjše kmetije agrarna reforma ni imela pomembnega vpliva, kot izvemo neposredno od domačina: »*/.../ nam ni bilo nič vzeto takrat. Ni bilo nacionalizacije, zato ker to so tistim ta velikim jemali. Saj veste, kak je to. Pri nas ni bilo nič*

12 Občina Solčava, *Strategija trajnostnega razvoja turističnega območja Solčavsko 2011–2015*, Solčava 2010, str. 86.

13 Občina Solčava, n.d., str. 16.

14 Viljem Ošep, intervju, Podolseva, 26. 9. 2020.

15 Marjana Vršnik, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.

16 Urška Lenar, intervju, Logarska dolina, 23. 9. 2020.

Fotografija 2: Pogled na staro hišo domačije Ramsak, v ospredju star sadovnjak, v ozadju pa potresno aktivno pobočje Olševe. Žiga Korbar, 2020.

*vzeto, ker ni bila tako velika kmetija, ja.*¹⁷ Male in velike kmetije so torej vpliv nacionalizacije in denacionalizacije občutile precej drugače. Na primer, pred drugo svetovno vojno je bilo pri Matku odmerjenih 700 ha, pri Gradišniku 62 ha, po vojni pa je Gradišnikova kmetija izgubila le en hektar, medtem ko se je obseg Matkove zmanjšal za skoraj 90 %, na 73 ha.¹⁸ Podržavljene so bile praviloma le gozdne in neproduktivne površine, tako da je večina kmetov izgubila malo obdelovalne zemlje, toda »kljub temu je dohodek večjih kmetij znatno upadel«. ¹⁹ Več domačinov poudari, da so pred uvedbo agrarne reforme nekateri kmetijsko zemljišče razdelili na več delov, da jim ne bi večine vzeli. Na primer: *»Ja, petsto hektarjev so vzeli, osemdeset hektarjev so pustili mojemu očetu. Pol je tam teta nekaj imela, petindvajset, pa*

17 Medard Šumet, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.

18 Richard Clarke, 'Študija o Solčavskem.' V: Marko Slapnik, ur. *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*. Občina Solčava in Logarska dolina, d. o. o., Solčava 2007, str. 20.

19 Richard Clarke, n.d., str. 20–21.

stric petindvajset. So pač prej razdelili, da ne bi vsega vzeli, kolikor so pač lahko, so si pustili.»²⁰ Meze je na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja opazal, da je bilo »razdeljeno Icmankovo, Ušovnikovo, Belškovo in Podbrežnikovo posestvo«.²¹ Male kmetije so doživele manj sprememb – pred vojno je Cerkev kot največji lastnik zemlje mnogo malih posesti dajala v najem, z nacionalizacijo cerkvenih zemljišč pa so se najemnine, ki so jih plačevali Cerkvi, spremenile v najemnine, ki so jih plačevali občini.²² Med pogovori smo zaznali, da je veliko domačinov in domačink kritičnih predvsem do procesov denacionalizacije. Na prelomu iz 20. v 21. stoletje je bilo mnogo odvzetih gozdov in zemlje vrnjenih prvotnim, zasebnim lastnikom. Ta proces je v glavnem končan, kar velja vsaj za večje kmetije, ki so v skoraj vseh primerih dobile nazaj svoje zemljišče v obsegu izpred druge svetovne vojne.²³ Lokalno prebivalstvo danes kot največji problem poudarja dejstvo, da je v času denacionalizacije v nekaterih primerih namesto načela nedeljivosti v veljavo stopilo načelo deljivosti. Marko Logar na primer pove:

»Ja, jaz sem lastnik tukaj, ja. Kmetija gre iz roda v rod, v bistvu jaz pravim, da sem oskrbnik, pa bom dal naprej svojemu otroku enemu, kateri pač bo. Tri imam, potem pa kdor bo imel največ veselja, tisti bo podedoval, pa gre to naprej. Taka je tradicija, naj bi bila. Kmetija se naj ne deli, ker mora ostati taka, kot je. Problem je bil že prej, ko je bila nacionalizacija, ko so vzeli, potem pa smo nazaj /.../ dobili /.../ Saj v bistvu kmetij tako ne smeš deliti, če je zaščiten, se tako ne sme deliti, ampak dobi tisti dedič, dobi nujni dedni delež, kar je tudi prav. Normalno, da moraš ti izplačat ali mu ponuditi šolo, ne vem, ne pa na tak način, kot se je delalo. Normalno je pa – tudi tisti, ki ni bil prej nikoli s kmetije, pa če si neki dedič, veš da je hotel imeti tudi kaj od tega. Samo škoda je, ker so potem vse te velike kmetije šle ali na pol ali na ne vem koliko delov. Smo imeli kolikor toliko srečo, da je ostalo tako, kot je /.../ par hektarov je šlo stran, ampak dobro je, lej, glavnina je pa ostala, ja.«²⁴

Kot lahko razberemo iz zgornjega navedka, sogovornik izrazi prepričanje, da bi kmetije morale ostati nedeljive. Danes pri dedovanju kmetijskega zemljišča

20 Medard Plesnik, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

21 Drago Meze, »Samotne kmetije na Solčavskem.« *Geografski zbornik*, let. 8, 1963, str. 269.

22 Richard Clarke, n.d., str. 20–21.

23 Richard Clarke, n.d., str. 21.

24 Marko Logar, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

domačini ne upoštevajo strogo načela prvorojenca, ampak jim je pomembno tudi zanimanje za to med njihovimi otroki. V nekaterih primerih so se dediči, ki prej niso živeli na kmetiji, v času denacionalizacije odpovedali zemlji (npr. Robanova kmetija), drugi pa, kot je povedal sogovornik, so želeli dobiti svoj delež izplačan v zemlji. Medard Plesnik navaja primer dobre prakse na kmetiji Matk: *»To je bila kmetija sedemsto šestdeset hektarjev, naša. Matk ima še zdej, zdej ko so nazaj dobili, a ne, so se nekako bolj po pameti zmenili, da je niso delili. Pri nas je pač šlo na več krajev. Zdej trenutno nekaj čez dvesto hektarjev je še te kmetije«.*²⁵ Problem glede delitve zemljišča je podobno poudarila Tina Cerar:

*»Ja, jaz ne vem, kdaj se je uvedlo to, da so zaščitene kmetije tudi, to je tudi ena taka odločba ali dokument, ki ne dovoljuje kmetije deliti, potem pa se ta nujni delež dedičem izplačuje, se ne more dati v zemlji. Po Solčavskem je dosti kmetij zaščitnih, pa jih ne moreš razdeliti, pa dati vsakemu otroku eno četrto, če imaš štiri, ampak je vsak upravičen do nujnega deleža in se tisti delež izplača po dogovoru (premor) v denarju ali lesu. Kakor se katera družina zмени. Zdaj z denacionalizacijo je prišlo do njih zmešnjav. Vsi starši so seveda dajali deleže otrokom, kakor so zmogli. Tudi če je bila razlastninjena kmetija, a ne, ko so bile razlastninjene s komunizmom, s tem sistemom /.../ In potem pri denacionalizaciji se je dobilo tistih ostalih sto hektarjev – ali kolikor je bilo – nazaj in je bilo treba za tisto površino še enkrat nujni delež izplačati in je to bila prejšnja generacija, ki je že zdavnaj ni bilo tu, in se je ponekod razparceliralo, kjer se ni dalo zmeniti. (premor) Za nekatere kmetije vem, da so dale hektar gor ali dol, tam se je pol razdrobilo. Večinoma pa so se potrudili na drug način dogovoriti.«*²⁶

Sogovornikom in sogovornicam se zdi pomembno, da se zemljo zapusti le enemu izmed dedičev in da se preostalim izplača »nujni dedni delež«. Na Solčavskem – tako kot v nekaterih drugih alpskih skupnostih, ki so zavezane nedeljivemu dedovanju – je »vodilno načelo domačija kot jamstvo za obstoj«, pri čemer se »prednost daje skrbi za rodno skupino«.²⁷ Velik pomen rodu smo ob terenskem raziskovanju na Solčavskem tudi sami opažali v prostorih domačij, saj so na stenah pogosto izobešeni rodovniki. Glede odnosa do dedičev Tina Cerar pove:

25 Medard Plesnik, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

26 Tina Cerar, intervju, Solčavsko, 23. 9. 2020.

27 Eric Wolf, The Inheritance of Land among Bavarian and Tyrolese Peasants: *Anthropologica*, let. 12, št. 1, 1970, str. 102.

»Smo kar domoljubni tule, da vsaka kmetija poskrbi za dediča, a ne. Da mladi tudi ostanejo. Kakor je statistike, imamo dokaj mlade kmete. Demografsko smo kmetje ogroženi, tudi je stara populacija, ker se prenos na mlajšo odlaša, v Solčavi pa ravno zaradi teh težjih pogojev, se poskrbi, služb ni blizu.«²⁸

Značilnosti lokalne identitete na domačijah torej pomembno tvori odnos do rodne skupine. Kot smo ugotovili, pa o upravljanju z zemljo lokalno prebivalstvo ni odločalo neodvisno, ampak so skozi zgodovino pomembno vlogo igrala tudi državna središča. Lahko bi trdili: kakor sta nacionalizacija in denacionalizacija vsaka na svoj način destabilizirali položaj velikih kmetij in s tem vzorec nedeljivega dedovanja, tako je zakon, ki določa, da se zaščiteni kmetija ne deli in da jo deduje praviloma en dedič, opolnomočil tradicijo takšne družbene ureditve. Zdi se, da si je lokalno prebivalstvo na Solčavskem precej enotno v mnenju, da je nedeljivo dedovanje, po katerem kmetijsko zemljišče v celoti prevzame eden od otrok, edina smotrna strategija v tem kraju. Toda nedvomno obstajajo tudi drugi pogledi. Na tem mestu navajamo primer favoriziranja deljivega dedovanja:

U. L.: *»Je [hiša] pa bila po vojni nacionalizirana in potem vrnjena v devetdesetih in deljena na pet delov. Tle okrog so moji sorodniki in to so, mi smo zdaj mrzli bratrance, moja generacija, istega pradedka imamo.«*

[...]

T. M.: *»Pa so vam kaj povedali, kako je bilo to iz nekega ekonomskega vidika? So vam povedali, da je to boljše, da se je razdrobila ali ... slučajno, če so vam kaj povedali.«*

U. L.: *»Ja, tukaj je turizem, tukaj se gre z manjšo kmetijo preživeti. Tudi praded je zapisal v oporoki, da če bo kdaj vrnjena nacionalizirana zemlja, da se deli na enake deleže na njegove otroke oziroma potomce.«*

T. M.: *»Aha, tako da so tako želeli?«*

U. L.: *»Ja, je že videl, da se da tudi z manj stvarmi preživeti /.../.«²⁹*

Poudariti je treba, da sistem dedovanja ni za vselej »vtisnjen« v družbeno ureditev, ampak »predstavlja prilagodljive odzive na različne pogoje« oziroma gre za

28 Tina Cerar, intervju, Solčavsko, 23. 9. 2020.

29 Urška Lenar, intervju, Logarska dolina, 23. 9. 2020.

strategijo, ki domačinom omogoča slediti različnim ciljem.³⁰ Kot smo lahko razbrali iz zgornjega odseka intervjuja, sogovornici deljivo dedovanje predstavlja učinkovito strategijo, ki zagotavlja ekonomske cilje. Po njenem mnenju je z ustrezno turistično ponudbo danes mogoče preživeti tudi z manjšim kmetijskim zemljiščem. V preteklosti so bili prebivalci na Solčavskem veliko bolj odvisni od zemlje kot danes. Prek tesne prepletenosti človeka in zemlje si lahko lažje predstavljamo smotrnost nedeljivosti zemlje in ohranjanja velikih kmetij:

»[...] *To je tudi ena od stvari, zakaj je tukaj na Solčavskem, ne vem, če vam je kdo to govoril, posebnost teh velikih kmetij, ko je povprečna velikost kmetij sto petdeset hektarjev. To ni nikjer v Alpah, jaz sem bil dost v kontakt tle, z [gospodom], ki je bil direktor od Triglavskega parka, ki se boljše pozna te alpske razmere, pa on pravi, da nekaj podobnega ni nikjer, da bi se tako obranilo, ta velikost kmetij. Tle pa se je samo iz tega razloga, ker vsaka kmetija, če bi se delila, bi propadla, ker ne bi bila tako ekonomsko močna, med sto in dvesto hektarjev, pa velike travnike pa dost ljudi, da je tako sodelovalo. Če bi bila majhna kmetija, ne bi mogla preživeti družine več.*«³¹

Veliko več ljudi kot v preteklosti se danes ukvarja s turistično dejavnostjo in vse manj jih je odvisnih izključno od gorskega kmetovanja in gozdarstva ter s tem od velikosti posestva. Zgolj od pridobitnih dejavnosti na kmetiji je danes težko preživeti, poleg tega pa kmetovanje zahteva veliko dela in časa:

»*Tukaj se mi zdi, da če hočeš vzdrževati kmetijo, pa zraven hoditi v službo /.../ Si predstavljaš, da se itak najmanj eno uro voziš kamorkoli bi hodil v službo. Vsaj za recimo en tak normalen denar. Ti ena ura gre, potem 8 ur delaš, spet ena ura gre. Prideš domov, si itak čisto utrujen. /.../ Je tako narejeno, da če hočeš biti, si pač doma. Če ne pa bolje, da spakiraš šila in kopita, pa greš.*«³²

Ohranitev velikih kmetijskih zemljišč zato pred preizkušnjo postavljata tudi delo izven območja in izseljevanje v urbana okolja. Tukaj gre za vprašanje, povezano s pomanjkanjem delovne sile na velikih zemljiških posestvih, saj vsi otroci ne ostanejo na domačiji. Prav tako pa alpski prostor ne ponuja raznolikega trga dela.

30 Eric Wolf, 'The Inheritance of Land among Bavarian and Tyrolean Peasants', *Anthropologica*, let. 12, št. 1, 1970, str. 104.

31 Avgust Lenar, intervju, Logarska dolina, 25. 9. 2020.

32 Mica Šumet, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.

»Po kmetijah bolj, /.../ medtem pa tam, ko dosežejo sedmo stopnjo izobrazbe, jih vleče drugam. Tu je bolj fizično pogojeno delo. /.../ Tu ni dela, kjer bi ti zaključil v petek ob osmih in bil čez vikend prost in za praznike. In za marsikoga to pretehta.«³³

Pojmovanje domačije kot središča ni samoumevno, saj slednje, kot smo poudarili že v uvodu, ni zmeraj fiksirano, trdno določeno in nespremenljivo. Nanj vplivajo širše družbene spremembe, ki mu lahko jemljejo ali povečujejo simbolno moč. V procesu nacionalizacije, ki je zahteval drobljenje posesti, je bila domačija v določeni meri razsrediščena.

Tudi danes domačijo kot veliko (samooskrbno) središče nekateri ekonomski trendi postavljajo pod vprašaj. S tem prevprašujejo tudi tradicionalni sistem nedeljivega dedovanja, ki je dolgo v zgodovini predstavljal »kmetovo utrdbo sredi okoliške krajine«.³⁴

Ohranjanje lastništva

Kljub temu se je tej »utrdbi« v veliki meri uspelo obdržati, in kot ugotavljamo, ne zgolj zaradi ekonomskih razlogov, temveč tudi zaradi želje lokalnega prebivalstva po ohranjanju lastništva v domačih rokah:

»In to [velikost kmetij] se je pol še skozi, še po vojni, pač ostalo tako, kot je, na srečo, in je to prišlo pol v mentaliteto ljudi, da tudi zdaj ne prodajajo nič, noben praktično noče nobenemu nič prodajati za razne vikende in tako naprej. Vseeno jim je to nekaj svetega in to je super. Pa tudi grof je takrat v Avstro-Ogrski, takrat se je stegoval tle čez, da bi kupil kako kmetijo, pa mu niso dovolili in so raje skupaj stopili, da so domači tu. Ker enkrat pride mačka med miši, pa se to kar širi in gre naprej. Hitro lahko, če ga blizu spustiš.«³⁵

Poudariti je treba, da vzorca nedeljivega dedovanja ne moremo interpretirati zgolj kot ekonomsko strategijo, ampak »tudi kot strategijo, ki ustvarja in ohranja družbeni red«.³⁶ Družbeni red se kaže v ohranjeni tradiciji, kar se odraža v navezanosti

33 Mirjana Šuster, intervju, Solčavsko, 25. 9. 2020.

34 Eric Wolf, 'The Inheritance of Land among Bavarian and Tyrolese Peasants.' *Anthropologica*, let. 12, št. 1, 1970, str. 112.

35 Avgust Lenar, intervju, Logarska dolina, 25. 9. 2020.

36 Eric Wolf, 'The Inheritance of Land among Bavarian and Tyrolese Peasants.' *Anthropologica*, let. 12, št. 1, 1970, str. 111.

in ponosu domačinov na izročilo območja. Za nadaljevanje te tradicije je pomembna krepitev lokalne identitete, ki izhaja iz samooskrbnih velikih gorskih kmetij in življenja na njih.³⁷

Vzorec nedeljivega dedovanja domačinom predstavlja pomemben del lokalnega družbenega reda, domačinski odpor do deljivega dedovanja pa nam postane razumljivejši, če upoštevamo dejstvo, da lahko »deljivo dedovanje hitro ustvari trg za zemljo, pri čemer veliko ljudi kupuje in prodaja parcele« in »spodbuja trend prostega kroženja zemlje«. ³⁸ Nedeljivo dedovanje se torej na Solčavskem ohranja tudi zato, ker domačini ne želijo, da bi zemlja prišla na prosti trg. Lokalna politika se zoperstavlja tujim investicijam v kmetijska zemljišča: »Ne, ker nihče ne prodaja tu zdajle. Tu se ne prodaja. Ne, ne, to tisti, ki je zaveden, tak kmet ne bo prodal svoje zemlje, za boga ne.«³⁹ Švicarski antropolog Gérald Berthoud je na začetku sedemdesetih let 20. stoletja ugotavljal, da v nekaterih alpskih območjih lastništvo zemlje zagotavlja pomemben vidik varnosti, ki v urbanih okoljih pride manj do izraza: »Zemljiška lastnina ni zgolj kakršna koli lastnina, temveč je posebno proizvodno sredstvo, ki je bistvenega pomena v kmečki proizvodnji in v najboljšem primeru drugotnega v kapitalizmu.«⁴⁰ Zavedanje o potencialno škodljivih vplivih tujih investorjev, »vikendašev« in drugih prišlekov je na Solčavskem zelo prisotno:

»Tudi se mi zdi danes, če se katera hiša prodaja ali pa recimo v centru Solčave, bilo kaj, mora domačin kupiti. To je pogoj. Mora. To ni variante druge. In tudi tule ni nobenih vikendašev, takih, da bi kupili nekje zemljo. Ali je bilo od žlahte nekako, ampak – vikendaš mora – pet [jih je], če jih na prste ene roke, mislim, bi jih lahko preštel.«⁴¹

Prebivalcem na Solčavskem domačija tudi danes predstavlja pomembno središče, zato jim je še posebej pomembno, da je ustrezna moč odločanja v veliki meri v njihovih rokah in da so moteči vplivi od zunaj zadržani izven meja skupnosti.⁴² Samo-

37 Občina Solčava, *Strategija trajnostnega razvoja turističnega območja Solčavsko 2011–2015*, Solčava 2010, str. 51.

38 Eric Wolf, 'The Inheritance of Land among Bavarian and Tyrolean Peasants.' *Anthropologica*, let. 12, št. 1, 1970, str. 102.

39 Marko Logar, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

40 Gérald Berthoud, 'From Pleasantry to Capitalism: The Meaning of Ownership in the Swiss Alps.' *Anthropological Quarterly*, let. 45, št. 3, 1972, str. 192.

41 Marko Logar, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

42 Prim. Eric Wolf, 'Ownership and Political Ecology.' *Anthropological Quarterly*, let. 45, št. 3, 1972, str. 203.

iniciativnost domačinov pri ohranjanju lastništva se je pokazala tudi pri primeru podjetja Logarska dolina, d. o. o., ko so prevzeli nalogo urejanja Logarske doline in reguliranja vstopa obiskovalcev.

Odprtost trga

V kmečkih povestih domačija predstavlja varen krog in mejo med domačim in zunanjim svetom. Vendar gozdarstvo, kmetijstvo in turizem niso le domena posameznika ter domačije, ampak se nad njimi in skupaj z njimi izvajajo tako državni predpisi in tržni tokovi kot tudi različne oblike pomoči. Ali je danes med Solčavani še prisoten imaginarij, ki domačijo štiti pred zunanjimi vplivi? Če, zakaj je tako?

Kot smo razbrali, domačini uspešno ščitijo svojo zemljo pred zunanjimi silami tujega kapitala, vendar smo hkrati opazili, da se soočajo z velikimi težavami pri zaščiti vrednosti lastnega dela. Zato se zastavlja vprašanje, kako zunanji trg vpliva na družbeni red. Ali je tržna ekonomija prek družbenih razmerij našla razpoke na »utrdbi« zemljišča? Ena izmed tradicionalnih družbenih podob nedeljivega dedovanja je skupno delo. Lastniki velikih zemljišč v alpskih območjih so v preteklosti morali računati na pomoč skupnosti, saj so bili velikost kmetije, geografske prepreke in pomanjkanje mehanizacije prevelik zalogaj za posamezno domačijo, hkrati pa ni bilo dovolj sredstev za najeto delovno silo.

Tako je skupnost morala računati na vzajemno pomoč. »Delovne akcije«⁴³ so tudi danes na Solčavskem ponekod še prisotne, po navadi ob koncu delovne sezone, vendar je po mnenju Tine Cerar to bolj simboličnega pomena. »Zdaj, pa vsaj toliko, da se pašnik počisti, naredimo, bolj simbolično.«⁴⁴ Tudi drugi domačini imajo spomine na čase skupnega dela:

»Pa tudi vsi sosedi, eden drugemu na pomoč. Tako da so taki sosedski odnosi tukaj gor res razviti. Čedalje manj, ampak so še vedno. /.../ Tudi v Ljubljani, ko smo cimprali, smo hodili eden drugemu pomagat, zdaj pa ne dobiš nobenega. Pa saj tudi ni treba, ker je mehanizacija. Sam, dnar' moraš imet.«⁴⁵

43 Tina Cerar, intervju, Solčavsko, 23. 9. 2020.

44 Tina Cerar, intervju, Solčavsko, 23. 9. 2020.

45 Franc Kovač, intervju, Solčavsko, 25. 9. 2020.

Poleg mehanizacije je v strategijo družbene pomoči posegla tudi država. Leta 2011 je tedanja vlada pripravila predlog zakona za t. i. medsosedska razmerja, v katerem je z denarnimi sankcijami omejila oz. prepovedala medsosedsko pomoč.⁴⁶ V tem primeru je kodificirano pravo države postalo središče, ki je začelo vplivati na zasebno sfero družbe ter ljudsko pravo.

Fotografija 3: Kmečko poslopje s traktorjem na kmetiji Bevšek-Ošep. Taja Ivanc, Robanov kot, 2020.

46 Miro Cerar, 'Škodljiva prepoved sosedске pomoči.' IUS-INFO. Spletni vir: https://www.iusinfo.si/medijsko_sredisce/kolumne/62326 (pregledano 30. 3. 2021).

Zgodovinar Žarko Lazarevič je preučeval razvoj gospodarstva in modernizacijo kmetijstva na Slovenskem ter ugotovil, da so k pozni modernizaciji ekonomije v kmetijstvu med drugim pripomogle visoka raven samooskrbe ter ekonomska in socialna samozadostnost kmetij. S procesom modernizacije na Slovenskem je z roko v roki tekел proces obrambe in zaščite lastnega ekonomskega interesa oziroma preživetja. Pri tem so prebivalci izoblikovali podobo tujega oz. tujca, ki je različnim lokalnim skupnostim predstavljal raznovrstne nevarnosti.⁴⁷

»Svet drvi v industrializacijo in avtomatizacijo in globalizacijo in ne vem kaj vse (premor), tudi kmetijstvo je industrija. Tudi Angleži so prišli, imajo dvesto govedi in to je mala kmetija (smeh). Kako se boš kosal z vsemi temi kravami in predpisi pisarniški.«⁴⁸

V Alpah je prebivalstvo pri pridelavi in proizvodnji izdelkov omejeno z ekološkimi predpisi, geografskimi preprekami (vegetacija, podnebje, relief), skrbjo za krajino in trajnostnim razvojem. Rezultat so oteženi pogoji in višji stroški proizvodnje izdelkov, tem pa na prostem trgu konkurirajo cenejši izdelki tujih ponudnikov.⁴⁹ *»Alpsko mleko prodajajo, pa take svinjarije iz Slovaške, pa tam gor. Bom kar tako povedal, kakor je. Pa bike iz Poljske, ko ga odpreš, je pol vode noter.«⁵⁰* Ekološko in »tradicionalno« gospodarjenje z zemljo ne zmore dohajati intenzivnega mehaniziranega kmetijstva, vendar trajnostno gospodarjenje za domačine predstavlja vez z lastnim središčem, ki sloni na tradiciji prednikov. Principi trajnostnega razvoja so bili zapisani v agendo projekta *Celostni razvoj podeželja in obnova vasi*, ki ga je izvajalo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, področje Solčavskega pa je bilo eno izmed prvih udeleženih območij. Država domačinom daje priložnost, da pridobijo certifikat za ekološko kmetijo, kar včasih prinese tudi dodatne vzpodbude v obliki državnih subvencij. Se pa glede ekološkega kmetovanja pojavljajo tudi pomisleki:

»Čeprav je to žalostno danes, taka mizerna cena za ekološko, nič kaj več. Čeprav imaš ti ogromno več, ne bom rekel, da je več dela, ampak večje površine rabiš. Večje površine rabiš, da lahko prideláš to, kot pa navaden konvencionalni kmet. /.../ Saj sem jaz tudi že sam sebe spraševal, ali grem sploh v to ekološko kmetijo,

47 Žarko Lazarevič, *Spremembe in zamišljanja: Gospodarsko-zgodovinske refleksije*. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2015, str. 149.

48 Tina Cerar, intervju, Solčavsko, 23. 9. 2020.

49 Tomaž Gerl, »Načela varstva naravne dediščine na primeru krajinskega parka Logarska dolina.« Magistarsko delo. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Ljubljana 2004, str. 52.

50 Franc Kovač, intervju, Solčavsko, 25. 9. 2020.

saj si dobil, neke subvencije si dobil, samo vsako leto so manjše. In ja, in zdaj razmišljam, ali bi rajši čredo povečal na krat dva, pač vržem umetni gnoj, samo meni duša ne da, ker živim v tem naravnem okolju že od vedno, že od včasih, od nekdaj se ni bogove kaj gnojilo. Saj se je vmes, ne rečem, da se ni, ampak ko gledaš zdaj tiste intenzivne reje, ko to je samo na polno. Samo na polno šopajo. Tule se ti pa krava celo leto zunaj pase in je, je drugače, no. Samo sprašujem se, ali bi šetral to ekološko naprej ali ne. Ne vem. Potem mi bo pa nekdo rekel: iz Logarske si, pa nisi ekološki, ne vem. Ne vem.»⁵¹

Kmetijstvo na Solčavskem je pretežno samooskrbno, presežek pa domačini pogosto prodajo v širšo lokalno skupnost, med drugim ponudnikom turističnih nastanitvev in turistom. Na visoko ležečih kmetijah je prevoz domačih izdelkov v dolino povzročil prej izgubo kot dobiček. Z odprtjem mejnega prehoda Pavličovo sedlo in ureditvijo Solčavske panoramske ceste so visoko ležeče kmetije tako dobile priložnost, da svoje izdelke prodajajo turistom. Ena izmed pomembnejših spodbud za večjo prodajo izdelkov je prišla z nastankom Centra Rinka.

»Ena od težav je bila, ker imamo tu zelo dobro kulinariko, recimo zgornjeselvinjski želodec je ena taka specialiteta, ki jo ljudje iščejo, ko pridejo, ampak pred letom 2011 – ko je bil Center Rinka odprt – ni bilo enega prodajnega mesta, in če je kdo želel kupiti želodec za sabo, si mu moral začeti razlagati, tam gor po tisti cesti pojdi /.../«⁵²

Prav Center Rinka je bila pobuda lokalne skupnosti, da na reprezentativnem mestu ponudi domače izdelke in se tako predstavi trgu izven domačega okolja. Kot pa se je kmalu pokazalo, je bilo povpraševanje večje od ponudbe, zato v Centru danes spodbujajo domačine k skupnemu sodelovanju. Tako se tudi Center Rinka, »večnamensko središče za trajnostni razvoj Solčavskega«,⁵³ kaže kot strategija Solčavskega (ustanovljen je bil s strani občine),⁵⁴ da utrdi sebe kot središče, kakor poudari ena izmed sogovornic:

51 Marko Logar, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

52 Marko Slapnik, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

53 ‚Dobrodošli v Centru Rinka.‘ Center Rinka za razvoj Solčavskega. Spletni vir: <https://www.logarska-solcavsko.si/> (pregledano 26. 3. 2021).

54 ‚O zavodu.‘ Center Rinka za razvoj Solčavskega. Spletni vir: <https://www.logarska-solcavsko.si/o-zavodu/> (pregledano 26. 3. 2021).

Fotografija 4: Kaša solčavskih kmetij z izdelki – vgrajena v stavbo Zadrúžnega doma. Pika Kristan, Solčava, 2020.

»Mi smo veseli, da je Rinka. Recimo, prej je bila Logarska kot pobudnik, da se je nekaj delalo. Zdaj /.../ se združi vse v Rinki. Neka taka organizacija po mojih izkušnjah mora biti. Da povezuje ljudi pa /.../ da pove v svet, da mi obstajamo. /.../ In mora biti ena taka organizacija, da ljudi povezuje pa da vse skupaj potem predstavlja v medijih pa na spletu pa tako.«⁵⁵

Čeprav Center Rinka nastopa kot središče, ki povezuje širšo skupnost Zgornje Savinjske doline, hkrati skuša razbremeniti središča na Solčavskem. Izkazalo se je, da Logarska dolina ni mogla prenesti množičnega turističnega obiska, zato so si domačini Rinko zamislili kot vstopno točko za obiskovalce v Solčavi:

»[P]otem smo tudi razmišljali, da rabimo tudi v vasi Solčava eno tako dostojno mesto, kjer se bodo ljudje, turisti, lahko informirali, hkrati pa se jih bo lahko usmerjalo. Zato smo takrat še v Logarski začeli razmišljati o enem takem centru za obiskovalce, v Solčavi, pa tudi o parkiriščih, kjer bi ustavljali ljudi, da ne bi bilo v Logarski toliko gneče /.../.«⁵⁶

Tako si lahko Center prizadeva za ustvarjanje novih manjših središč na območju Solčavskega in s tem razbremeni predvsem turistično priljubljeno Logarsko dolino. Manjše in večje turistične kmetije v Zgornji Savinjski dolini vzpostavljajo nova središča srečevanja mednarodnih turistov. Tako je bil na primer pri Francu Kovaču že *»skoraj ves svet«*.⁵⁷ Če domačija v nekaterih kontekstih predstavlja zaprt ekosistem, se posamezne domačije prek turizma odpirajo proti zunanemu svetu in s tem na lastni domačiji ustvarjajo potencialnost za prestrukturiranje lastnega središča, sedaj zaznamovanega tudi s tujim:

»Ko pridejo gosti iz vsepovsod, to ne more delati, to sigurno ne dela škode, ampak prinaša v kraj razvoj, miselnost. Kontakt z ljudmi. /.../ Ampak dejansko je toliko in toliko ljudi meni povedalo, kako je v Koloradu, kako je tam, kako je v Avstraliji. /.../ Mislim, prinesejo [turisti] svet res sem.«⁵⁸

55 Marjana Vršnik, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.

56 Marko Slapnik, intervju, Solčava, 26. 9. 2020.

57 Franc Kovač, intervju, Solčavsko, 25. 9. 2020.

58 Marjana Vršnik, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.

Upravna in storitvena središča

Če za nekatere domačija predstavlja temeljno središče, pa se kot drugačen tip središč, ki prav tako usmerja vsakdan na Solčavskem (in se vzpostavlja tudi v odnosu do domovanja), kažejo kraji, ki bi jih lahko zavoljo upravnih, odločevalskih, storitvenih in drugih funkcij za prebivalce Solčavskega označili kot upravna in storitvena središča. Za prvo takšno središče lahko imamo vas Solčavo. Že leta 2007 je Boštjan Anko zapisal: »Način poselitve Solčavskega s celki (samotnimi gorskimi kmetijami) dobesedno zahteva neko jedro: duhovno, družabno, gospodarsko, socialno. To je Solčava od nekdaj bila: cerkev, šola, gostilna, trgovina, pošta, zbirno mesto ...«. ⁵⁹

Fotografija 5: Pogled na znak za bencinsko črpalko pred trgovino v Solčavi. Tina Krašovic, Solčava, 2020.

Tudi zdaj ima vas pomembno vlogo v življenju Solčavanov, kot je razvidno iz pogovorov o osnovnošolskem izobraževanju, saj tam otroci opravljajo prvih pet razredov osnovne šole. Versko središče vasi predstavlja cerkev Marije Snežne, v vas pa

59 Boštjan Anko, 'Nekaj misli o trajnostnem razvoju Solčavskega.' V: Marko Slapnik, ur. *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*. Občina Solčava in Logarska dolina, d. o. o., Solčava 2007, str. 75–76.

se ljudje lahko odpravijo tudi v knjižnico in po nakupih. Šoloobvezni otroci nato nadaljujejo šolanje v Lučah, ki se izrisujejo kot naslednje pomembno središče, v katerega je usmerjeno življenje dela Solčavanov in Solčavank. Nekateri otroci tam obiskujejo verouk, domačinom sta na voljo trgovini in zdravstveni dom.

»Ni pa lekarne do ... na Ljubnem je pravzaprav, samo /.../ taka bolj mala je, dežurna.«⁶⁰ Sogovornica poudarja tudi, da »če hočeš v laboratorij, moraš pa v Nazarje«.⁶¹ V trgovine hodijo tudi drugam, recimo v Mozirje: »Če se gre po malo več, se spleča peljati vsaj do Mozirja.«⁶² Tako je eden izmed sogovornikov označil nakupovanje v Mozirju: »Marsikdo reče, da je Mozirje daleč, meni se pa ne zdi. Ne greš za vsako stvar od doma. Kadar greš, je pa avto do polnega nabasan. Da bi vsak dan po kruh hodil, ne.«⁶³

Mozirje poleg nakupovanja ponuja tudi izposojanje knjig v knjižnici: »Ja, jaz sem otroke, res čisto male sem že v knjižnico začela [voditi]. Smo se potem tako navadili, da jim je bilo, ko smo šli v Mozirje, da jim je bila prva knjižnica. Tako, uf, zdaj gremo pa v knjižnico v Mozirje, ne v šoping, na sladoled.«⁶⁴ V Mozirju je tudi veterinarska postaja, od koder veterinar na Solčavsko prihaja opravljat preglede. Kot pomembna središča, ki vplivajo na izobraževalne in druge poti Solčavanov, se v pogovorih izrisujejo še Velenje, Celje, Maribor in Ljubljana. V Celje se domačini vozijo na delo, nekateri tam opravljajo učne ure vožnje avtomobila ali pa se tja odpravijo v bolnišnico. Na specialistične preglede odhajajo v Slovenj Gradec, Ljubljano in Maribor. Srednje šole mladi obiskujejo v Mariboru, Celju, Velenju in Ljubljani. Njihovi odnosi z upravnimi in storitvenimi središči pa se ne končajo pri krajih v Sloveniji, temveč se raztezajo prek državne meje v Avstrijo. Več sogovornikov kot kraj za nakupovanje (tudi v nakupovalnih centrih) omenja Celovec, a za obisk sosednje države nakupi niso edina motivacija: »Dosti jih je v službi gor v Avstriji, pa drugi tudi sem hodijo. Dosti je tudi sorodnikov gor ... v Železni Kapli in okrog. Imam tudi jaz žlahto gor.«⁶⁵ Več prebivalcev Solčavskega v Avstrijo prodaja les ali pa se tja vozijo v službo; po besedah enega izmed sogovornikov med drugim delajo kot gostinci in osebje v hotelih, drugi pa dodaja: »Večinoma je gozdarjev, ki gor sekajo, šoferjev za prevoz lesa. Teh je največ. Gozdnih delavcev.«⁶⁶

60 Helena Ošep, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.

61 Helena Ošep, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.

62 Breda Gradišnik, intervju, Matkov kot, 26. 9. 2020.

63 Aleksander Ošep, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.

64 Helena Ošep, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.

65 Aleksander Ošep, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.

66 Aleksander Ošep, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.

Odnosi s središči skozi prizmo sofinanciranja

Odnosi med »domačimi« in upravnimi središči se kažejo tudi pri občinskih, državnih in evropskih razpisih. Ena izmed domačink je za prenovo kmetijskega objekta pridobila evropska sredstva, iz besed druge pa je razvidno, da so pri razpisih evropskih sredstev manjši kmetje pogosto na slabšem: »*So tudi evropska sredstva, ki jih Slovenija malo črpa. Se da, ampak so narejena za ogromne kmete, tako da z manjšo [kmetijo] potem velikokrat izvisi, strica iz Amerike ni.*«⁶⁷ Podobno kot pri evropskih sredstvih je tudi za uveljavljanje občinskih sredstev po besedah ene izmed sogovornic potreben začetni kapital:

»Z občine so neke določene, imaš te možnosti recimo, ko dajejo razpise ven. Ampak je tudi potem vedno na tak hiter način omejeno. /.../ Ja, zdaj pa čisto odvisno, kako si ti podkovan, ker ti [moraš] vse prej financirat, problem je to /.../ moraš imeti denar, da ti potem oni petdeset ali pa štirideset procentov vrnejo. Tako da, čisto odvisno. Jaz mislim, da smo se enkrat prijaviли v vseh teh letih za neke rešetke, ki smo jih menjali v štali, drugo se pa nismo prijaviłjali.«⁶⁸

Zdi se, da se domačini zavedajo, da jim občina želi pri sofinanciranju priskočiti na pomoč, a da to ni preprosto:

»So razni javni razpisi, tudi občina pomaga z javnim razpisom za kmetijstvo in dopolnilne dejavnosti, eno leto za enega, ampak to so manjše investicije. Za nakup kosilnice, ki je nekje do pet tisoč evrov, rabiš jo dvakrat na leto, je kar velik strošek. Recimo, da dobiš dva tisoč petsto evrov zraven, je kar fino. Si upravičen na vsako drugo leto, če letos kandidiram, naslednje leto ne smem, so neke zahteve in to.«⁶⁹

Sogovornik finančne probleme, ko gre za financiranje s strani občine, razloži z besedami: »*Ja, to kar dobro sodelujejo /.../ ... Samo, ko se gre pa za finance, je pa problem, tam se pa potem vsepovsod ustavi. Vsak bi rad nekaj imel, da bi se kaj izboljšalo, ampak ne gre. Ker to občina ni tako nekaj bogata, če tako gledamo.*«⁷⁰ Dober odnos do občine poudari ena izmed sogovornic, ki govori o brisanju razlik med vlaganjem v različne dele Solčavskega: »*Občina lokalne skupnosti si vedno prizadeva vlagati neka sredstva*

67 Breda Gradišnik, intervju, Matkov kot, 26. 9. 2020.

68 Majda Klemenšek, intervju, Podolševa, 23. 9. 2020.

69 Breda Gradišnik, intervju, Matkov kot, 26. 9. 2020.

70 Janez Vrečar, intervju, Solčavsko, 24. 9. 2020.

*ali povsod pospešiti te kraje, ki niso ravno Logarska ali center vasi, ta območja.*⁷¹ Odnosi se s središči vzpostavljajo tudi na državni ravni, recimo prek že omenjenih certifikatov za ekološke kmetije, ki jih včasih spremljajo državne subvencije. A kljub možnostim financiranja s strani države se vizije domačinov in države, recimo na področju kmetijstva, vedno ne skladajo: »Ne vem, gledam na tak način, da ko boš hotel nekaj delati, recimo povečati travnike in boš malo gozda zraven posekal, bo vse narobe, v bistvu ti ne bodo pustili, oni lahko pa čisto po svoje delajo. Imajo druge zakone. Ne vem /.../ imajo večji vpliv kot mi.«⁷² Navedeni razpisi tako prepletajo »domače« središče s kodificiranim pravno-upravnim »velikim« središčem ter ustvarjajo kompleksne odnose med domačini in akterji v upravnih središčih.

Zaključek

Na Solčavskem se izrisujejo pomembna ekonomska, upravna in storitvena središča, ki jih narekujejo želje in potrebe po izobraževanju, delu, zaslužku, skrbi za zdravje ... Kažejo se tako prek gravitiranja domačinov v kraje, kot so Solčava, Luče, Ljubljana, Mozirje, Velenje in Maribor, kot tudi v povezavi s prejetjem občinskih, državnih in evropskih subvencij. Središča razumemo kot nestalna, premična in situacijska, njihov pomen je odvisen tako od življenjskega obdobja in konkretnih situacij posameznikov kot od zgodovinskih obdobj ter ne nazadnje od upravnih in državnih politik. Bolj kot vprašanje, kaj je središče in kako ga opredeliti, nas je zanimalo, kako prakse in upravljalne strategije osmišljajo in odražajo središča prebivalcev in prebivalk Solčavskega. Menimo, da solčavske krajine v preteklosti ni zaznamovala le odprtost lokalnega prebivalstva do zunanjih središč, temveč tudi (in morda še pomembneje) njihova usmerjenost v lastno središče. Domačija se kot središče nekaterih prebivalcev Solčavskega vzpostavlja zaradi svoje simbolne identifikacijske in očitne osnovne materialne funkcije. Težnja lokalnega prebivalstva, da narava (v primeru Logarska dolina, d. o. o.), infrastruktura in kmetijska zemljišča ostanejo v njihovi lasti, ima velik pomen pri vzpostavljanju (ne)odnosov z zunanjimi akterji. Na podlagi teh ugotovitev lahko trdimo, da je območje Solčavskega skozi zgodovino odražalo »močne korporativne strukture«,⁷³ ki so bile zmožne učinkovito kljubovati zunanjim političnim in ekonomskim silam središč.

71 Mateja Brlec Suhadolnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2020.

72 Aleksander Ošep, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.

73 Prim. Pier Paolo Viazzo, *Alpske skupnosti: Okolje, prebivalstvo in družbena struktura*. Studia humanitatis, Ljubljana 2014, str. 374–375.

Kljub temu so domačije na Solčavskem vključene v tok pomembnih globalnih sprememb. Te se na primer kažejo prek državnih in evropskih predpisov za ekološko kmetovanje, razvoja mehanizacije in spreminjanja podobe tradicionalne oblike dela. Danes nepogrešljiv del domačinovega udejstvovanja predstavlja njegova odprtost do tujega oz. zunanjega sveta. Ta se na primer odraža v težnji po promociji lastnih izdelkov, na primer v Centru Rinka, kot tudi v ustvarjanju lastne podobe za turistične namene. Prek turizma svet gravitira proti Solčavskemu in tako lokalno prebivalstvo skupaj z obiskovalci vedno znova tvori nova stičišča domačega in tujega. Nekoč bolj zaprte in samozadostne domačije se danes prek mnogih presečišč in vozlišč oblikujejo kot središča, na primer kot prostori, ki se vrisujejo na mednarodni turistični zemljevid. Vedno znova nastajajoča središča na Solčavskem tako spreobračajo predstave o tem, da je središče nujno vezano zgolj na urbane prostore ali državne administrativne centre, saj ga lahko predstavlja že domača zemlja.